

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ІЛЮСТРАЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

***Анотація.** У статті здійснюється аналіз енциклопедичної ілюстрації як специфічного напрямку візуальної комунікації, що поєднує пізнавальну функцію з естетичною виразністю. Розглядаються теоретичні засади, типологія та історичні передумови розвитку енциклопедичної ілюстрації, а також її трансформація під впливом цифрових технологій. Особлива увага приділена методам створення ілюстративного матеріалу в поєднанні з інформаційною текстовою складовою.*

***Ключові слова:** ілюстрація, книга, енциклопедія, візуальна комунікація, графічний дизайн, цифрові технології, друк.*

Вступ.

На сьогоднішній день попри зниження популярності друкованих енциклопедій у добу швидкого та легкого доступу до інформації, ілюстровані видання знаходять своїх поціновувачів завдяки візуальній подачі знань. Енциклопедична ілюстрація є важливою складовою науково-популярної комунікації, оскільки вона візуалізує складні знання у доступній формі. Вона об'єднує функції пізнання, інформування та естетичного впливу, що робить її незамінною в галузях освіти, науки та видавничої справи. З розвитком цифрових технологій змінюється не лише техніка виконання ілюстрацій, а й підходи до їхнього створення.

Матеріали та методи.

У процесі дослідження теми було проаналізовано широкий спектр джерел, що охоплюють як історичний розвиток ілюстрацій, так і сучасні підходи до створення енциклопедій. Увага зосереджувалася на вивченні змін у ролі зображень у поданні знань — від декоративних елементів до повноцінних інформаційних компонентів.

Матеріалами стали енциклопедичні видання, наукові праці з історії мистецтва, дизайну, видавничої справи, а також сучасні методичні рекомендації з візуалізації знань. Такий підхід дозволив виявити ключові тенденції та практичні принципи створення енциклопедичних ілюстрацій у різні епохи.

У нашому дослідженні ми послуговувалися такими методами: історико-аналітичним, який дозволив простежити розвиток ілюстрацій в енциклопедіях від середньовіччя до сучасності; порівняльним, який допоміг зіставити різні історичні та механічні підходи до ілюстрування книг. Від Середньовічних мініатюр та гравюри, до сучасних діджитал ілюстрацій. При опрацюванні доступних джерел інформації був здійснений візуальний аналіз, який був використаний для оцінки конкретних прикладів зображень: схем, малюнків, інфографіки, зокрема у виданнях *Encyclopaedia Britannica*, Брокгауз і Ефрон, Українська радянська енциклопедія, а також у цифрових енциклопедіях. Аналізувались їхня пізнавальна цінність, художній стиль і роль у подачі інформації...

Дослідження базувалося на огляді друкованих та електронних енциклопедичних видань, а також літератури з історії мистецтва, графічного дизайну та видавничої справи.

Також було враховано сучасні вимоги до ілюстративного оформлення енциклопедичних матеріалів, зокрема тенденції до інтерактивності, лаконізму та візуалізації складної інформації. Це дало змогу зробити висновки про значення ілюстрації як невіддільної частини енциклопедичного знання в різні історичні епохи та в сучасній практиці.

Результати.

У найзагальнішому розумінні енциклопедія – упорядкована за алфавітом або певною системою збірка відомостей з усіх галузей знання чи з окремої його ділянки[6]. Енциклопедична наука посідає важливе місце у вивченні соціально-економічного життя суспільства. Завдяки їй минуле поєднується з теперішнім та майбутнім, розкриваючи розуміння соціально-економічної залежності людей від традицій через енциклопедичну літературу.

На сьогоднішній день паперові примірники енциклопедій поступово втрачають популярність через стрімкий розвиток цифрових технологій і спрощений доступ до інформації. Але ілюстровані енциклопедії, як візуальний та естетичний носій знань, залишаються унікальним і надзвичайно важливим явищем у сфері книжкової графіки. Крім основної інформаційної функції та супроводу тексту, ілюстрації підвищують концентрацію та сприяють кращому засвоєнню матеріалу за допомогою зорової пам'яті. Особливої актуальності це набуває у дитячих та підліткових виданнях, де візуальне пояснення інформації сприймається швидше і простіше із психологічної точки зору.

Основна теорія енциклопедичних ілюстрацій базується на принципах достовірності, наочності та відповідності змісту[7]. Крім візуалізації об'єкту, потрібно передати його структурні особливості, взаємозв'язки та функції. Ілюстрація повинна бути чіткою, узгодженою з текстовим матеріалом і відповідати академічним стандартам. До її створення залучаються методи документального аналізу, спостереження та інтерпретації, що забезпечує максимальну відповідність реальності. Ще один із важливих аспектів - універсальність та нейтральність[7]. Стилістичне рішення ілюстрованого видання має бути зрозумілим для широкої аудиторії та не залежати від культурних чи мовних відмінностей, при цьому уникаючи упереджень та стереотипів.

Окрему увагу заслуговує авторський стиль художника. Ілюстрації можуть мати виразну художню мову, незважаючи на те, що головна вимога — точність і об'єктивність. Цей момент дозволяє енциклопедії бути не лише джерелом знань, а й естетичним об'єктом. Наприклад, у енциклопедії авторів Федеріки Магрін та ілюстраторки Анни Ланг "Велика книга драконів" про міфічних істот, зокрема драконів, ілюстрація має подвійне значення: відображення образу істоти згідно з історичними та культурними джерелами, а також передача характеру, атмосфери та контексту легенди чи міфу. Завдання художника полягає у поєднанні межі науки, літератури та мистецтва.

На практиці створення енциклопедичної ілюстрації є складним багаторівневим процесом. Включаючи в себе вивчення теми, багатогодинний пошук науково достовірних джерел, створення ескізів, погодження із редактором видавництва та науковим консультантом. Після спільної роботи усіх фахівців та науковців визначається фінальна обробка зображення. Важливим попереднім етапом є аналіз аудиторії. Як відповідна стилістична ілюстрація сприймається читачами. Усе це вимагає не лише художніх здібностей, а й володіння науковою методологією.

Саме розвиток ілюстрацій в енциклопедіях насамперед відображає еволюцію техно-

логій друку та зміну підходів до подання інформації. Початок розвитку енциклопедії, як жанру видання, сягає часів Стародавнього Китаю та Риму. Сама ж історія розвитку енциклопедичної ілюстрації сягає часів середньовіччя, коли ілюстрації виконувалися вручну. Початково ілюстрації в книгах були представлені мініатюрами, виконаними кольоровими фарбами. Це не дозволяло робити великий тираж, а отже дуже цінувалось. Згодом, з розвитком технологій, традиційні ілюстрації замінили гравюри. Спершу були ксилографії, які винайшли в Китаї орієнтовно у VI столітті. В обрізній рельєфній гравюрі використовували дошки поздовжнього розпилу стовбура дерева. Одним із найвідоміших майстрів ксилографії є Кацусіка Хокусай. Його гравюра «Велика хвиля» є неперевершеним прикладом ксилографії. У західноєвропейській культурі зразки таких гравюр з'явилися на межі XIV-XV століть. У 1780-х роках гравер та художник Томас Б'юїк створив ілюстрації до відомих енциклопедій «Загальна історія чотириногих» та «Історія птахів Британії». Нові технології ілюстрування книг розвивались достатньо стрімко. В пошуку спроб великотиражного друку, у XVIII столітті набрали популярності гравюри на міді - Мідьорит. Звісно спочатку для гравюр використовували дошки з заліза, проте вони швидко псувались. Техніки офорту надзвичайно різноманітні, з найбільш масштабних виділяють «суху голку» й «травлений штрих». Це сприяло отриманню відбитків високої якості. Майстерності в даній техніці досягли художники з Італії та Німеччини, де і були винайдені дані технології, на думку дослідників. Для ілюстрацій в енциклопедіях, де точність подання інформації мала одну із ключових ролей, це стало справжнім проривом. У XIX столітті популярності набули літографії та фотомеханічні методи, які дозволили масове виробництво ілюстрацій та зробили книги більш доступними для великої аудиторії.

Сучасний підхід до ілюстрування енциклопедій поєднує традиційні техніки з новітніми цифровими технологіями, спрямованими на підвищення точності, естетичної привабливості та доступності інформації. Використання цифрових інструментів та програмного забезпечення для растрової та векторної графіки, дозволяє ілюстраторам створювати детальні та точні зображення, які легко редагувати та адаптувати для різних форматів публікацій.

Для електронних видань інтеграція 3D-моделювання та анімації в ілюстрації сприяє глибшому розумінню складних концепцій, дозволяючи створювати інтерактивні та динамічні візуалізації. Користувачі можуть взаємодіяти з контентом, обертаючи моделі або переглядаючи анімації процесів.

Зростає значення інфографіки, яка дозволяє узагальнювати великі обсяги даних у зрозумілій та візуально більш привабливій формі, полегшуючи сприйняття інформації. Крім того, сучасні енциклопедії активно використовують мультимедійні елементи, такі як відео та інтерактивні діаграми, для збагачення користувацького досвіду та покращення засвоєння матеріалу.

Загалом, сучасні ілюстрації в енциклопедіях спрямовані на створення візуального контенту, який не лише доповнює текстову інформацію, але й сприяє глибшому розумінню та залученню читача.

Висновки.

Аналіз сучасних підходів до енциклопедичної ілюстрації свідчить про її трансформацію з допоміжного елементу в самостійний інструмент. Вона забезпечує ефективну передачу складної інформації через візуалізацію, сприяє кращому запам'ятовуванню та підвищує загальний рівень залучення читача. Із розвитком цифрових платформ і мультимедійних засобів енциклопедична ілюстрація набуває нових форм, що актуалізує

необхідність у її теоретичному осмисленні та практичному вдосконаленні. Системний підхід до створення таких зображень відкриває нові горизонти для розвитку комунікації науки та мистецтва.

Список використаних джерел:

Новицька Т. Г. Художньо-технічне оформлення та виготовлення енциклопедії «Дитяча енциклопедія динозаврів» : магістерська робота : 022. Київ, 2020. 82 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/431d712d-99ae-4185-9c54-f14139bbcf6/content>.

Елліс Е. Книга Доросла книга про дитячу ілюстрацію / пер. з англ. М. Товстенко. Київ : ArtHuss, 2024. 256 с.

Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій: колективна монографія / За ред. д-ра іст. наук, проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 160 с

Учасники проєктів Вікімедіа. Ксилографія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ксилографія> (дата звернення: 07.04.2025).

Contributors to Wikimedia projects. Digital illustration - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_illustration?utm_source=chatgpt.com (date of access: 05.04.2025).

Contributors to Wikimedia projects. Encyclopedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Encyclopedia> (date of access: 06.04.2025).

Loveland J. The european encyclopedia from 1650 to the twenty-first century : підручник. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 443 p.

Збаражська А. Друкована графіка: техніки та можливості. Пломінь. URL: <https://plomin.club/printed-graphics-techniques-and-capabilities/> (дата пдєрнення: 07.04.2025).